

АНОТАЦІЯ

Голод Н. С. Драматургічні категорії в системі художнього мислення Василя Стефаника. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія» – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2021. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню індивідуального авторського стилю Василя Стефаника, його творчого методу, розглянутого крізь призму генологічного аналізу значущості драматургічних категорій у системі художнього мислення письменника й у контексті культурно-історичного та літературно-мистецького процесів кінця ХІХ – початку ХХ століть. Зазначений період – надзвичайно насичений і вагомий в аспекті здобутків і рівня розвитку українського красного письменства, відтак роль і місце Василя Стефаника, як «найбільшого артиста» й «абсолютного пана форми», за І. Франком, у національному літературному процесі має значення не лише суто естетичне, а й історичне. Творчість покутянина не тільки еруптувала на поверхню іманентні закони і закономірності, за якими відбувався розвиток світової та національної літератури зазначеного періоду, але й стала своєрідним орієнтиром і зразком індивідуально-авторського налаштування жанрово-стилістичних «опцій» як для сучасників письменника, так і для численних його послідовників, для прихильників сповідуваних ним ідейно-естетичних принципів, прийомів і засобів художнього зображення. Важливим є також з'ясування відповідності Стефаникового тяжіння до драматургізації епосу тенденціям у розвитку світового літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ століть.

У першому розділі дисертації йдеться про те, що проблема дифузії жанрів є однією з найбільш актуальних у сучасній генології. Практично кожен глибокий дослідник у царині генерики змушений був так чи так торкнутися хоча б окремих її аспектів. Йдеться зокрема про праці українських і зарубіжних

науковців – І. Денисюка, Н. Копистянської, Т. Бовсунівської, Н. Шумило, Н. Калениченко, Т. Гундорової, С. Хороба, В. Миронюк, Ф. Білецького, А. Ткаченка, М. Кодака, Н. Мафтин, А. Черниш, Н. Бернадської, Р. Сендики, М. Бахтіна, Ц. Тодорова та інших. У сучасній генериці маємо дві, позірно протилежні, але насправді діалектично споріднені тенденції, які й зумовлюють актуальність вивчення явища дифузії жанрів. З одного боку, це створення об'єктивних передумов для розвитку гібридних форм у сучасному літературному процесі; з іншого – це необхідність канонізації, «узаконення» цих форм в оновленому «реєстрі» літературних «гатунків». Більшість науковців вважають, що типологія жанрів за родами була витримана лише в класицизмі з його вимогою чистоти й канонічності літературних форм, а в таких літературних напрямках, як романтизм, реалізм, модернізм, жанри виникають часто на перехресті лірики, епосу та драми.

Вивчення проблеми драматургічності в літературознавчому й мистецтвознавчому дискурсах вимагає чіткої диференціації та ідентифікації семантичних полів понять «драма», «драматургія», «драматизм», «драматичність», «театральність», «сценічність», «драматургічність». Що ж стосується самого терміну *драматургічність*, то, відзначаючи його полісемантичність і контекстуальну зумовленість, маємо на увазі передусім його номінативну спрямованість на позначення поетики драматургічного тексту загалом і стилістичної майстерності автора зокрема. Відтак, одне з його універсальних визначень – «це система виражальних засобів драматургії як виду мистецтва» (К. Поліщук). Похідним від такого розуміння драматургічності є розгляд її структурних компонентів, які дослідники вбачають «в особливому розвитку конфлікту, в побудові інтриги, у специфіці «побудови» сцени і характеристики персонажів, їх появи і дій» (М. Федотова); в образі, характері, сюжеті, мотиві, підтексті, цілісності, гармонійності (Г. Клочек) тощо.

У другому розділі роботи акцентується, що творчість Василя Стефаника припадає на дуже цікавий і насичений культурно-історичний період. Кінець XIX – початок XX століть – час ущільненого розвитку науково-технічного прогресу, час революцій і військових протистоянь, час зміни старих і

формування нових соціально-економічних відносин, світоглядно-філософських орієнтирів та ідейно-естетичних систем. Зміни і потрясіння, які відбуваються у політичному, економічному й соціальному житті людства прямо чи опосередковано відображаються на його культурогенезисі, способах мислення та світосприйняття. Митці, цей оголений нерв суспільства, реагували першими як на катастрофи глобальних масштабів, так і на особистісні, чи навіть внутрішньо-душевні, трагедії окремого мікросвіту так званої «маленької людини». У пошуках нових форм художнього відображення та вираження Василю Стефаникові вдалося уникнути вузьких ідеологічних лекал і трафаретів як на змістовому, так і на формальному рівнях творчості завдяки гармонійному налаштуванню власного художнього мислення на сприйняття загальнолюдського крізь призму індивідуально трагедійного. Поєднання пієтету до народу і бажання знайти модерні форми реалізації цього пієтету стало стрижневим елементом всього українського літературного процесу на кілька десятиліть на початку XX століття. Діалектична єдність концептуальних положень народництва і модернізму проявляється як стрижневий елемент системи художнього мислення Василя Стефаника.

Третій розділ дисертації присвячено вивченню феномену конгруентності категорій драматургічності, експресіоністичності та психологізму у прозі Василя Стефаника, а також дослідженню ролі монологу, діалогу та полілогу як засобів драматизації та сценічної візуалізації у новелістиці письменника.

Результати дослідження засвідчують безсумнівну сумісність поетикальних засобів експресіонізму та драматургічності. Звернено увагу на Стефаникове вміння кількома штрихами описати яскраву емоцію, передати експресію, звівши авторську нарацію до мінімуму. Короткі коментарі письменника нагадують ремарки в драматургічному тексті, однак у поєднанні з експресіоністичним лаконізмом вони акумулюють високий заряд драматичної напруги. На відміну від власне натуралістичного тяжіння до описовості задля наукового емпіричного вивчення, елементи натуралізму у Василя Стефаника покликані сприяти нарощуванню експресії, підсиленню драматичної напруги, створенню візуально сприйнятливого, хоч нерідко емоційно відразливого,

епатажного образу. Підвищеної експресивності й драматичного ефекту письменник часто досягав, поєднуючи контрастність кольорів із естетикою потворного й драстичними описами кривавих сцен. Невід'ємним складником і художнім засобом утілення театральності, сценічності й драматичності у конгруентній єдності з експресивністю є система вербальних і невербальних засобів мовлення Стефаникових персонажів. Водночас зазначені засоби сприяли поглибленню психологізму й інтелектуалізму у прозі письменника.

Василь Стефаник, цілком у річищі рецептивної естетики, намагався дати реципієнтові можливість не лише прочитати, але й «побачити» візуалізовані картини описуваних подій, інтриг, конфліктів і характерів. Тож діалоги в такому контексті ставали важливим художньо-стилістичним засобом. Вони могли виконувати роль двигуна сюжетного розвитку подій, генератора діалектичного протистояння ідей, ідентифікатора характеристик персонажів, детонатора конфліктних ситуацій. Кожна з цих функцій більшою чи меншою мірою містить у собі потенційну енергетику драматичної напруги. Одне з основних функціональних призначень діалогу та монологу в структурній організації новелістики В. Стефаника пов'язане саме з намаганням візуалізувати описані в ній конфлікти, характери, емоції, образи, дати можливість авторові будувати нарацію крізь призму світосприйняття його героїв, а читачеві сприймати описане не як відстороненому спостерігачеві, а як одному з учасників розгорнутих «на сцені» чи «в кадрі» Стефаникового твору подій.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше комплексно проаналізовано функціонування драматургічних елементів у загалом епічній, за визначенням роду, новелістиці Василя Стефаника. Цю індивідуально-авторську рису художнього мислення та творчого методу Василя Стефаника зіставлено з відповідними історичними й типологічними обставинами розвитку національної та світової літератури кінця XIX – початку XX століть. Проаналізовано й систематизовано функціональне призначення та прийоми і засоби художнього втілення елементів драматургічності, сценічності, візуалізації та авдіалізації у прозі письменника. З'ясовано значущість і

параметри впливу Стефаникового новаторства на подальший розвиток українського літературного процесу.

Встановлено, що драматургічні категорії були невід'ємним складником естетичної свідомості Василя Стефаника. Саме Стефаникове вміння *побачити самому* й уміння *дати побачити читачеві* відкрило письменникові шлях до оновлення індивідуального творчого методу, а українській літературі – можливість модернізуватися й розвиватися в унісон із тенденціями світового літературного процесу. Як драматургічність стала однією з ключових категорій новелістики Василя Стефаника, так новелістика Василя Стефаника стала ключовим елементом української літератури кінця XIX – початку XX століть. Тож не дивно, що, деканонізуючи жанрово-стилістичну специфіку давнішої літературної традиції, покутянин, посутньо, встановлював нові канони і ґатунки гібридного жанру драматизованої новели (нехай і в зародковій формі) у сприятливій і життєтворній для всього подальшого розвитку літератури атмосфері жанрово-стилістичної дифузії.

Враховуючи мету і завдання роботи, специфіку об'єкта і предмета дослідження, у дисертації застосовано низку загальнонаукових і вузькоспеціалізованих методів. До перших зокрема належать аналіз, синтез, дедукція та індукції. Щодо других, то це принцип історизму й методика генологічного аналізу, інструментарій культурно-історичної школи та історико-порівняльного методу, біографічний, герменевтичний і частково соціологічний методи, елементи психоаналітики й структуралізму, філологічний метод та метод рецептивної естетики.

Практична цінність дисертації полягає у можливості використання основних її положень у навчальному процесі для підготовки студентів до практичних та семінарських занять, під час написання курсових і дипломних робіт з історії та теорії літератури, а також у процесі пізнання детермінант жанрово-поетикальної майстерності Василя Стефаника.

Ключові слова: драматургічні категорії, художнє мислення, творчий метод, драма, епос, новела, дифузія жанрів, гібридні жанри, генерика, поетика, експресіонізм, імпресіонізм, реалізм, натуралізм, модернізм, народництво.

SUMMARY

Golod N.S. Dramaturgic Categories in the Artistic Thinking System of Vasyl Stefanyk. – Qualification scientific work on the rights of typescript.

The thesis for acquiring the degree of Doctor of Philosophy in speciality 035 “Philology” – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2021. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2021.

The thesis is dedicated to the study of the individual authorial style of Vasyl Stefanyk, his artistic method, as observed through the prism of genologic analysis of the importance of the dramaturgic categories within the system of artistic thinking of the writer and in the context of the cultural and historic, literary and artistic processes of the end of XIX – beginning of the XX centuries. The outlined period is extremely rich and notable in the aspect of Ukrainian writership, therefore the role and place of Vasyl Stefanyk as the "biggest artist" and an "absolute master of form", according to Ivan Franko, in the national literary process has both aesthetic and historic value. The artistic work of the author did not only erupt to the surface the imminent laws and patterns, due to which the development of the world and national literature occurred, but it also became a distinct reference point and example of the individual preference of the genre and stylistic "options", both for the contemporaries and for the followers, for the admirers of the similar ideology and aesthetics, means of artistic depiction. It is also important to find out the correlations of the Stefanyk's inclination towards making epos dramaturgic with the tendencies in development of the world literary process of the end of XIX – beginning of the XX centuries.

The first chapter of the thesis tells about the problem of genre diffusion being one of the most relevant in modern genre science. Practically every thorough researcher in the field of generics had to touch upon some of its aspects. In particular, in the works of the Ukrainian and foreign scientists – I.Denysiuk, N.Kopystianska,

T.Bovsunivska, N.Shumylo, N.Kalynychenko, T.Gundorova, S.Khorob, V.Myroniuk, F.Biletskiy, A.Tkachenko, M.Kodak, N.Maftyn, A.Chernysh, N.Bernadska, R.Sendyka, M.Bakhtin, T.Todorov and others. In the generics itself there are two opposite but dialectically connected tendencies that determine the relevance of studying the phenomenon of genre diffusion. On the one hand, this is creating the objective prerequisites for developing the hybrid forms in the modern literary process. On the other hand – it is the necessity for canonization, "legalization" of these forms in the refreshed "register" of the literary "grades". The majority of the scientists agree that the typology of genres according to genus was only adhered to in classicism with its requirement for the purity and canonic literary forms, and in such literary streams as romanticism, realism, modernism, the genres emerge on the crossroads of lyric, epos and drama.

The study of the problems of dramaturgy in the literary and artistic studies discourse requires clear differentiation and identification of the semantic fields of the notions of "drama", "dramaturgy", "dramatism", "theatrical" and "scene". Concerning the very term dramaturgic, noting its polysemantic and contextual determination, we mainly mean its nominative inclination to depict the poetics of dramaturgic text as a whole and stylistic mastery in particular. Therefore, one of its universal definitions is "a system of expressive means of dramaturgy as a type of art" (K.Polishchuk). A derivative from such understanding of dramaturgic is a view on its structural components, which the researchers see in a "special development of the conflict, in building up the intrigue. in the specificity of "building" the scene and characters' peculiarities, their appearance and actions" (M.Fedotova); in an image, character, plot, motif, implication, unity, harmony (G.Klochek), etc.

In the second chapter of the work it is being emphasized that the artistic work of Vasyl Stefanyk falls into a very interesting and rich cultural and historic period. The end of XIX – beginning of XX centuries is the time of dense development of scientific and technical progress, time of revolutions and military action, time of change of the old social and economic relations as well as philosophical foundations, aesthetic systems to the new ones. Changes and shocks happening in political, economic and social lives of humanity reflect both directly and indirectly on its

cultural genesis, the ways of thinking and viewing the world. Artists, being the "naked nerve" of society, reacted among the first ones both to the global catastrophes and to personal, or rather, inner tragedies of the separate micro worlds of the so-called "small human". In the search for the new forms of artistic depiction and expression, Vasyl Stefanyk managed to avoid the narrow ideological templates both at the content and the formal levels of creation because of the harmonic setting of personal artistic thinking towards perception of the humanly through the prism of individual and tragic. The unity of piety towards the folk and the desire to find modern forms of realization of this piety has become the centric element of the whole Ukrainian literary process for a few decades at the beginning of the XX century. The dialectic unity of the conceptual postulates of the folk orientation and modernism is seen as the centric element of Vasyl Stefanyk artistic thinking system.

The third chapter of the thesis is dedicated to the study of the phenomenon of congruence of the categories of dramaturgic, expressionistic and psychologism in Vasyl Stefanyk prose, as well as the study of the role of monologue, dialogue and polilogue as the means of dramatization and scenic visualization in the Vasyl Stefanyk's short prose.

The results of the study show the undoubted compatibility of the poetic means of expressionism and dramaturgic. Attention is paid to Stefanyk's mastery to describe a powerful emotion with limited means, show expression, with the minimum of narration from the author. Short commentary of the writer reminds the remarks in a dramaturgic text, although being united with the expressionistic laconism they accumulate a high load of dramatic tension. As opposed to naturalistic inclination to descriptions for the sake of scientific empirical study, the elements of naturalism are intended to highlight expression, enhance the dramatic tension, creation of visually perceived, even though often emotionally disgusting, outrageous images. The enhanced expression and dramatic effect have been achieved by the writer by uniting the contrast of colors with the aesthetics of disgusting and drastic descriptions of bloody scenes. The important part and artistic means of depicting reality, scenic and dramatic in the congruent unity with the expressiveness is the system of verbal and non-verbal means of communication of Stefanyk's characters. At the same time the

mentioned means helped to deepen the psychologism and intellectualism in the writer's prose.

Vasyl Stefanyk, being in a stream of receptive aesthetics, was trying to give the recipient the ability not only to read, but also to "see" the visualized pictures of the depicted events, intrigues and characters. Therefore, the dialogues in such a context became an important artistic and stylistic means. They could take on the role of the "engine" of the plot, generator of the dialectic rivalry of ideas, identifier of peculiar characters, detonator of conflict events. Each of these functions contains to a bigger or to less extent – a potential energetics of the dramatic tension. One of the main functional designations of a dialogue and monologue in a structural organization of short stories by Vasyl Stefanyk is connected with the effort to visualize the depicted conflicts, characters, emotions, images, give the ability for the author to build narration through the prism of the world view of their characters, and for the reader – to perceive the depicted not as a separated spectator, but rather as one of the participants of the events happening "on the scene" or "in the frame" of Stefanyk's works.

The scientific novelty of the thesis lies in the fact that this is for the first time when the functioning of the dramaturgic elements is being analyzed in a complex manner in the epic, as determined for a genre, short stories of Vasyl Stefanyk. This individual and authorial trait of artistic thinking and artistic method of Vasyl Stefanyk is compared to the corresponding historic and typologic circumstances of development of the national and world literature at the end of XIX – beginning of the XX centuries. The functional designation and means of artistic usage of the dramaturgic elements, as well as scenic, visualization and audialization in the prose of the writer are being analyzed and systematized. The value and parameters of the influence Stefanyk's novelty had on the further development of the Ukrainian literary process are being found out.

It is determined that the dramaturgic categories have been an unseparated part of the aesthetics consciousness of Vasyl Stefanyk. Stefanyk's ability to see for himself and the mastery to give the reader the ability to see has opened for the writer the way to refresh his individual artistic method, and for Ukrainian literature – the

ability to be modernized and develop in unison with the world tendencies of the literary process. Dramaturgy has become one of the key categories in short Stories of Vasyl Stefanyk, likewise the short stories of Vasyl Stefanyk has become a key element of Ukrainian literature of the end of XIX – beginning of XX centuries. No wonder, that decanonizing the genre and stylistic specificity of the older literary tradition, the writer has set new canons and kinds of hybrid genre of the dramatic short story (even if that was in an embryonic form) in a favorable and lifegiving for further literary development atmosphere of genre and stylistic diffusion. Considering the purpose and goal of the work, specificity of the object and subject of research, in the thesis a number of general scientific and narrow specialized methods are being found out. To the former – analysis, synthesis, deduction and induction. As to the latter, these are the principle of historicism and methodology of genologic analysis, the instruments of culture and historic school and historic and comparative method, biographic, hermeneutic, and partially sociologic methods, elements of psychoanalysis and structuralism, philologic method and of the receptive aesthetics.

The practical value of the thesis lies in the ability to use its main points in the learning process when preparing students to practical lessons and seminars, during writing the academic works in history and theory of literature, as well as in the process of understanding the determinants of Vasyl Stefanyk's genre and poetical mastery.

Key Words: dramaturgic categories, artistic thinking, artistic method, drama, epos, short story, genre diffusion, hybrid genres, modernism, populism.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Голод Н. С. Засоби драматизації та сценічної візуалізації у новелістиці Василя Стефаника: діалог і монолог. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017. Вип. №3(39). С. 444–457.
2. Голод Н. С. Проблема дифузії жанрів у літературно-критичній реценсії українських та зарубіжних дослідників. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2017. Вип. №4(40). С. 490–499.
3. Голод Н. С. Трансформаційний потенціал малої прози в історико-літературному процесі (на матеріалі художньої творчості Василя Стефаника). *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2019. Вип. №3(55). С. 425–437.
4. Голод Н. Проблеми конгруентності жанру та стилю у новелістиці Василя Стефаника. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2020. VII (69). Issue: 234. Sept. Budapest, Hungary. P. 19–22.
5. Голод Н. С. Культурно-історичні детермінанти драматургійності Стефаникової новелістики. *Українське літературознавство*. / Львівський національний університет імені Івана Франка. 2020. Вип. 85. С. 180–189.
6. Голод Н. С. Конгруентність драматургійності й експресіоністичності у малій прозі Василя Стефаника. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Том 1. С. 83–89.
7. Голод Н. С. Драматургійність як літературознавча категорія. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. Вип. 22. Т VI (201). С. 64–70.
8. Golod N. Dialectics of populism within Vasyl Stefanyk's ideological and aesthetic concept. *Kelm. Knowledge, Education, Law, Management*. № 1(29). Lublin, Poland. 2020. P. 83–104.